

Аналітычны даклад
Удзел жанчын у грамадскім і палітычным жыцці
Беларусь

Аўтары: Дзмітрый Ананьеў
Агнія Асановіч
Настасся Дарафеева
Валянціна Палевікова
Вольга Славінская
Ганна Ягорова

Усходнееўрапейская Школа палітычных даследаванняў
Мінск, 2013

Змест

Уводзіны	4
1. Традыцыйная канцэпцыя ролі жанчын у грамадстве	5
2. Палітычны ўдзел жанчын	7
3. Роля адукацыі і медыяў у прасоўванні правоў жанчын	10
4. Стандарты жыцця	15
5. Гвалт у сям'і	20
6. Забеспячэнне прававой базы ў галіне гендарнай роўнасці	24
Заклучэнне	27

Уводзіны

Беларусь з'яўляецца адзінай еўрапейскай краінай, якая не ўваходзіць у Раду Еўропы. Яна падтрымлівае толькі 9 з больш за 200 нарматыўна-прававых актаў Рады Еўропы (у сферах культуры, адукацыі, права, карупцыі, спорту). Цяпер прапрацоўваецца мэтазгоднасць далучэння да шэрагу іншых канвенцый Рады Еўропы, адкрытых для далучэння краін, якія не з'яўляюцца чальцамі Рады Еўропы, але яны не маюць дачынення да сферы гандарнай палітыкі.

Такім чынам, Беларусь не бярэ на сябе абавязкаў па выкананні шматлікіх прававых дакументаў Рады Еўропы і Еўрапейскага Саюза ў галіне роўных правоў і магчымасцяў жанчын і мужчын. Сучасныя істытуцыянальныя механізмы забеспячэння гандарнай роўнасці фармуюцца без уліку прадпісанняў і практыкі Еўрапейскага Саюза. На жаль, Беларусь не выкарыстоўвае патэнцыял супрацоўніцтва ў гэтай сферы ў рамках праграмы Усходняга партнёрства Еўрапейскага Саюза.

Беларуссю ратыфікаваны і падпісаны шэраг міжнародных дакументаў у сферы забеспячэння гандарнай роўнасці пра пераадоленне дыскрымінацыі па прыкмеце полу. З 1981 г. Беларусь з'яўляецца ўдзельнікам Канвенцыі ААН «Пра ліквідацыю ўсіх формаў дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын» (CEDAW), а з 2004 г. і ўдзельнікам яе Факультатыўнага пратаколу.

Рэспублікай Беларусь было накіравана сем перыядычных дакладаў пра ажыццяўленне палажэнняў Канвенцыі ў Камітэт па ліквідацыі дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын CEDAW. У 2003 і 2009 гадах у Камітэт CEDAW былі прадстаўлены таксама альтэрнатыўныя даклады, падрыхтаваны няўрадавымі арганізацыямі Беларусі. Да лютага 2015 г. Беларусь павінна падрыхтаваць новы перыядычны даклад. Камітэт па ліквідацыі дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын звярнуўся да беларускай дзяржавы з просьбай адрэагаваць у гэтым дакладзе на пытанні, па якіх па выніках разгляду папярэдняга дакладу былі зроблены заключныя заўвагі.

Гэты даклад падрыхтаваны экспертамі Усходнеёўрапейскай школы палітычных даследаванняў, якая, з'яўляючыся часткай праекта Рады Еўропы, займаецца адукацыйнай і асветніцкай дзейнасцю, накіраванай на пераадоленне гандарнай дыскрымінацыі і дасягненне гандарнай роўнасці. Школа ўключае гэтыя тэмы ў праграмы сесій, канферэнцый і трэнінгаў, а таксама супрацоўнічае ў гэтай вобласці з няўрадавымі арганізацыямі, прафсаюзамі і прадпрымальніцкімі структурамі.

1. Традыцыйная канцэпцыя ролі жанчын у грамадстве

Традыцыйна ролі жанчыны і мужчыны ў беларускім грамадстве выразна размежаваныя: жанчына – захавальніца “хатняга агменю”, адказная за захаванне сям’і. Яна – жонка, маці, хатняя гаспадыня. Традыцыйная гендарная роля мужчыны складаецца з дзейнасці за межамі сям’і і дому: грамадская, палітычная, ваенная, навуковая і інш. Жанчыне прадпісана быць увасабленнем “фяміннасці” – пшчоты, мяккасці, клопату, падатлівасці, дзякуючы якім могуць быць выкананы мэты захавання «агменю». Тады як мужчыне прызначана мець у наяўнасці набор “маскулінных” рысаў – напорыстасць, незалежнасць, воля, стрыманасць, неабходных для дасягнення поспеху звонку.

У савецкі перыяд жанчыне належылі ільготы і прывілеі ад дзяржавы, але рэальна палітыка эмансipaцыі не ставіла сваёй мэтай змену патрыярхальнай грамадскай свядомасці. Мела месца ўтоеная дыскрымінацыя жанчын, падвойная нагрузка. Пастаноўка «жаночых пытанняў», іх змест вызначаліся, зыходзячы з задач дадзенага моманту «камуністычнага будаўніцтва», а не са спецыфічных інтарэсаў саміх жанчын. Адбылася таксама фемінізацыя нізкааплачтых галін народнай гаспадаркі, што не пераадолена дагэтуль. У СССР (і ў Беларусі) функцыянавала адзіная жаночая грамадская арганізацыя- Камітэт савецкіх жанчын, якая налічвала ў сваіх шэрагах дзясяткі мільёнаў чалавек. Уся яе дзейнасць знаходзілася пад строгім кантролем КПСС.

Па сутнасці, Беларускі саюз жанчын, створаны ў 1991 годзе, з’яўляецца правапераемнікам беларускага Камітэта савецкіх жанчын і аб’ядноўвае жаночыя саветы, створаныя ва ўсіх абласцях, раёнах, гарадах, у шматлікіх працоўных калектывах, навучальных установах і па месцы жыхарства. У наш час у Саюзе налічваецца больш за 170 тысяч жанчын, дзейнічае каля трох тысяч першасных арганізацый, а чальцы кіраўнічага органа Беларускага саюза жанчын складаюць большасць Нацыянальнай рады па гендарнай палітыцы пры Савеце міністраў Рэспублікі Беларусь.

Патрыярхальныя традыцыі заціскаюць імкненне да сучасных уяўленняў пра гарманічныя і раўнапраўныя адносіны мужчын і жанчын. Гэтыя традыцыі па-ранейшаму вызначаюць ролю і месца жанчын у грамадстве, рамкі рэалізацыі іх магчымасцяў. Жанчыны ў вялікай меры пакутуюць ад адносін, якія склаліся, але яны ж самі і з’яўляюцца носьбітамі патрыярхальных трады-

ций: готовасць быць пакорлівай жонкай – прыслужніцай, атрымліваць меншую зарплату, быць аб'ектам гвалту, упірацца ў «шкляную столь».

Жанчыны прынялі новыя тэндэнцыі – атрымліваць адукацыю, будаваць кар'еру, быць карыснай грамадству. Але не трансфармавалі ў новых акалічнасцях тое традыцыйнае: абслугоўваць дзяцей, мужа і побыт, скарацаць і саступаць. Сярод працуючых жанчын 54,6% маюць вышэйшую і сярэднюю спецыяльную адукацыю, у той час як аналагічны паказчык сярод мужчын – 37,1%¹. Нягледзячы на высокі ўзровень адукацыі беларускіх жанчын, у грамадстве так і не сфармаваўся іх новы вобраз замест традыцыйнага. Правы жанчын дэкларатыўныя не толькі з-за пазіцыі ўлады. У роўнай ступені самі жанчыны не карыстаюцца імі – «так не прынята», «не павінна быць», «не ўпісваецца ў традыцыйны вобраз».

Да цяперашняга часу гендарная палітыка ўяўляецца як рашэнне жаночых праблем, а гендарныя стэрэатыпы тыражуюцца з самых высокіх палітычных трыбун. У гэтым сэнсе класічным можна назваць выступ кіраўніцы Цэнтрвыбаркаму Лідзіі Ярмошынай пасля падзей 19 снежня 2010 г. Яна так кажа пра жанчын, якія прыйшлі на акцыю пратэсту супраць фальсіфікацыі выбараў: «Сядзелі б дома, боршч варылі, а не па пляцах шырылі»². Падобныя выказванні, якія паказваюць на традыцыйную ролю і месца жанчын у грамадстве, не раз гучалі і ў выступах кіраўніка дзяржавы^{3,4}.

Існуючыя ў Беларусі нарматыўныя гендарныя мадэлі аказваюць негатыўны ўплыў на прадстаўнікоў абедзвюх палоў і на развіццё грамадства ў цэлым. Для іх пераадолення і прасоўвання ідэй гендарнай роўнасці і раўнацэннага партнёрства патрэбна вялікая сумесная праца дзяржаўных структур, грамадзянскай супольнасці, міжнародных арганізацый, дэмакратычных інстытутаў.

Пераадоленне патрыярхальных стэрэатыпаў з'яўляецца важным крокам на шляху да паляпшэння якасці жыцця кожнага чалавека, незалежна ад пола, і, у канчатковым выніку, да гарманічнага развіцця ўсяго грамадства ў цэлым.

¹ Статистический сборник «Женщины и мужчины Республики Беларусь». Минск, 2010 http://mintrud.gov.by/dfiles/man_wom.pdf

² http://naviny.by/rubrics/elections/2010/12/20/ic_news_623_357675

³ Кіраўнік дзяржавы падкрэсліў, што ў нашай краіне цалкам невядомыя такія праблемы, як гендарная няроўнасць, прыгнёт жанчын, ушчамленне іх грамадзянскіх правоў. <http://www.president.gov.by/press64218.html#doc>

⁴ Лукашенко: Не надо женщинам в президенты лезть, это беда, горе, не дай Бог... <http://news.tut.by/society/253398.html>

2. Палітычны ўдзел жанчын

У Беларусі не існуе прававых перашкод для раўнапраўнага ўдзелу жанчын у прыняцці палітычных рашэнняў. Наша краіна падпісала ўсе міжнародныя дакументы па забеспячэнні гendarнай роўнасці. Беларусь з'яўляецца ўдзельнікам Канвенцыі пра ліквідацыю ўсіх формаў дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын з 1981 г., а з 2004 г. і ўдзельнікам яе Факультатыўнага пратаколу. Тым не менш, да цяперашняга часу ў Рэспубліцы Беларусь адчуваецца недахоп заканадаўчых і істытуцыянальных механізмаў, накіраваных на ўсталяванне гendarнай роўнасці і абарону правоў жанчын.

З аднаго боку, далучэнне Беларусі да міжнародных стандартаў патрабуе прызнання дэмакратычных нормаў і ажыццяўлення іх на практыцы. З іншага боку, вельмі прыкметна жаданне адкласці пэўныя рашэнні, досыць доўга не прадпрымаць ніякіх прававых мер і заканадаўчых рашэнняў.

У 2000 годзе была створана Нацыянальная Рада па гendarнай палітыцы пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь. Але яе дзейнасць была вельмі нерегулярнай з моманту стварэння і, асабліва ў перыяд з канца 2004 года да студзеня 2009 года, калі Рада практычна бяздзейнічала⁵.

Сярод прычын бяздзейнасці можна назваць нізкі прыярытэт гendarнай палітыкі для дзяржаўных устаноў і службовых асоб, пасіўнасць жаночых арганізацый, адсутнасць рэальных магчымасцяў грамадства ўплываць на прыняцце палітычных рашэнняў.

Варта прызнаць, што нават прынятыя дакументы, гэтак як і рэалізаваныя нацыянальныя планы, не маюць значных сацыяльных эфектаў і не змяняюць традыцыйныя гendarныя ролі і адносіны ў Беларусі.

Камітэт ААН па ліквідацыі дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын неаднаразова выказваў глыбокую заклапочанасць⁶ па пытаннях удзелу жанчын у палітычным і грамадскім жыцці Беларусі. Паводле яго заключэння, жанчыны слаба прадстаўлены на вышэйшых пасадах ва ўрадзе, судовых органах і на дыпламатычнай службе, выключаны з мужчынскіх палітычных сетак, пытанні гendarнай роўнасці мала закранаюцца ў перадвыбарных праграмах кандыдатаў – як мужчын, так і жанчын. Апроч эканамічных бар'ераў, якія

⁵ <http://nmnby.eu/news/analytics/3236.html>

⁶ www.lawtrend.org/ru/data/808/

замінаюць жанчынам удзельнічаць у грамадскім і палітычным жыцці, эксперты адзначаюць тэндэнцыйнае стаўленне да жанчын – палітыкаў і адсутнасць прадстаўленасці ў СМІ. Жанчыны недастаткова ўключаны ў працэс прыняцця рашэнняў на ўсіх узроўнях: у сферы выканаўчай улады, заканадаўчай улады, а таксама і ў дзейнасці палітычных партый, у тым ліку апазіцыйных.

У Беларусі ўсяго толькі адна жанчына-міністр. Сярод 7 старшыняў абласных Выканаўчых камітэтаў няма ніводнай жанчыны. Сярод іх 43 намеснікаў - толькі адна жанчына (2%). Сярод 132 старшыняў раённых і гарадскіх выканаўчых камітэтаў толькі 2 жанчыны (1,5 %)⁷. Сярод кіраўнікоў рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання і іх намеснікаў жанчын усяго 19,6%.

Затое ў Беларусі адносна высокі адсотак жанчын-дэпутатаў. На парламенцкіх выбарах у верасні 2012 гады сярод 293 кандыдатаў было 58 жанчын. Дэпутатамі сталі 29 з іх, яны склалі 26,4% ад агульнай колькасці дэпутатаў, якія абіраліся па аднаамандатных мажарытарных акругах. У мясцовых саветах усіх узроўняў частка жанчын складае 45 % дэпутацкага корпуса. Але гэта зусім не адлюстроўвае рэальнага становішча жанчын у беларускай палітыцы, а з'яўляецца непасрэдным следствам даручэння прэзідэнта, які заявіў, што ў парламенце павінна быць не меней 30-40 % жанчын.

Нягледзячы на адносна высокую прадстаўленасць жанчын у беларускім парламенце, магчымасці для паляпшэння сітуацыі ў гendarнай палітыцы невялікія. Парламент фактычна не з'яўляецца паўнаважным органам заканадаўчай улады з прычыны залежнасці ад Адміністрацыі Прэзідэнта⁸. У ніжняй і верхняй палатах няма ніводнай фракцыі (у тым ліку нават жаночай групы).

Пачынаючы з 1996 года, ЕС і АБСЕ не прызнавалі вынікаў ніводнай выбарчай кампаніі, вінавацячы беларускую ўладу ў злоўжываннях і фальсіфікацыях⁹.

Да таго ж, жанчыны-кандыдаты не адыгрываюць значнай ролі ў кантэксте выбарчай кампаніі. Пытанні гendarнай роўнасці не былі ўключаны ў выбар-

⁷ Інфармацыя была атрымана шляхам аналізу дадзеных на вэбсайтах выканаўчых камітэтаў па стане на 1 сакавіка 2013 г. <http://president.gov.by/press23538.html>.

⁸ Нават аплата білетаў і камандзіровак дэпутатам ажыццяўляецца Упраўленнем справамі Прэзідэнта. Гл., напрыклад, Пастанову Міністэрства фінансаў ад 7 мая 2002 г. №73 http://www.spravka-jurist.com/base/part-tz/tx_sswgme.htm.

⁹ Многочисленные попытки восстановления статуса без реальных реформ пока не дают результата: http://belapan.com/archive/2009/05/20/eu_305360/

чых платформы кандыдатаў, іх выступы перад выбарнікамі і падчас выбарчай кампаніі 2012 года.

Нягледзячы на тое, што амаль траціна парламентарыяў жанчыны, у кіраўніцтве Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага Сходу знаходзяцца толькі мужчыны. З 16-ці чальцоў Рады Палаты прадстаўнікоў толькі 2 жанчыны. Яны ж узначальваюць 2 сталыя камісіі, 12 камісій узначальваюць мужчыны.

Пытанні гендарнай роўнасці не ўваходзяць найпрост ў кампетэнцыю ніводнай з 14-ці Сталых камісій. Мяркуецца, што тэма гендарнай роўнасці ўключана ў кампетэнцыю парламенцкай Камісіі па ахове здароўя, фізічнай культуры, сямейнай і моладзевай палітыцы.

Жанчыны мала прадстаўлены і сярод апазіцыйных цяперашняму рэжыму дэмакратычных сіл. Адзіная беларуская жаночая партыя «Надзея» была ліквідавана ў 2007 году рашэннем Вярхоўнага суда¹⁰. Паводле сацыялагічных апытанняў, яна мела досыць высокі рэйтынг. У беларускім грамадстве, дзе публічная палітыка выцеснена на перыферыю грамадскага жыцця і асноўная маса грамадзян не адрознівае ідэалагічныя адценні партый, пазіцыя жаночай партыя была найбольш зразумелай і лёгка ідэнтыфікавалася.

Сярод 15-ці афіцыйна зарэгістраваных у Беларусі палітычных партый толькі адну ўзначальвае жанчына. У трох партыях жанчыны з'яўляюцца намеснікамі старшыні. У кіраўнічых партыйных органах, а таксама сярод чальцоў партый пераважае мужчынская большасць. Гэта кажа пра нязначны ўплыў жанчын на прыняцце рашэнняў у дзейнасці палітычных партый.

У снежні 2012 гады шэраг палітычных партый і грамадскіх арганізацый Беларусі падпісалі мемарандум па рэалізацыі Нацыянальнай гендарнай платформы¹¹. Гэта стратэгічны дакумент, які падрыхтаваны экспертамі грамадскіх арганізацый і палітычных партый. Ён адрасаваны як грамадзянскаму грамадству, так і ўраду Беларусі з мэтай кансалідацыі грамадства для дасягнення гендарнай роўнасці ў краіне. Апроч пастаноўкі праблемы, дакумент прапануе механізмы забеспячэння гендарнай роўнасці, у тым ліку ў сферы прыняцця рашэнняў, умацаванні рэпрадуктыўнага здароўя жанчын і мужчын, развіцці гендарна-адчувальнай грамадскай свядомасці, прадухіленне хатняга гвалту.

¹⁰ http://www.minjust.by/ru/site_menu/news/?id=56

¹¹ http://naviny.by/rubrics/society/2012/12/04/ic_news_116_406631/

Такім чынам, і дзяржаўныя органы, і незалежныя палітычныя і грамадскія структуры (партыі, прафсаюзы, грамадскія аб'яднанні) агучваюць праблему ўцягвання жанчын у грамадска-палітычнае жыццё і прадпрымаюць пэўныя крокі для пераадолення дыскрымінацыі.

Аднак рэальны сацыяльны эффект гэтых крокаў пакуль невялікі. Прычынай гэтага, безумоўна, з аднаго боку, з'яўляецца недэмакратычны рэжым, які зводзіць да мінімуму магчымасці ўплыву грамадскасці на прыняцце рашэнняў, у тым ліку і па абароне інтарэсаў жанчын. З іншага боку, вялікі ўплыў тут аказваюць традыцыйныя патрыярхальныя мадэлі, якія прадугледжваюць няроўны падзел улады паміж паламі і няроўны доступ да ўзроўня прыняцця рашэнняў.

3. Роля адукацыі і медыяў у прасоўванні правоў жанчын

Сам склад супрацоўнікаў беларускай сістэмы адукацыі ўяўляе сабою яркі прыклад гендарнага дысбалансу на рынку працы і ў грамадстве ў цэлым. Частка жанчын у агульнай іх колькасці складае 85,3%. Пры гэтым большасць мужчын, якія працуюць у адукацыйнай сістэме, займаюць кіраўнічыя пасады. Колькасць мужчын-супрацоўнікаў скарачаецца па меры зніжэння ўзросту выхаванцаў – у дзіцячых садах працуюць адзінкі мужчын на ўсю краіну, у вышэйшых навучальных установах мужчын-выкладчыкаў больш.

У школе мужчыны традыцыйна працуюць настаўнікамі фізкультуры і працоўнага выхавання, колькасць мужчын-настаўнікаў іншых прадметаў вельмі малая. Такая структура адукацыйнай сістэмы з'яўляецца, з аднаго боку, вынікам гендарнай няроўнасці на рынку працы (адукацыя – непрэстыжная, дрэнна аплачваная сфера, таму мужчыны ідуць туды з неахвотай), з іншага боку – ярка адлюстроўвае існуючы ў грамадстве патрыярхальныя стэрэатыпы (выхаваннем дзяцей павінна займацца жанчына). Такім чынам, ужо самой сваёй структурай адукацыйная сістэма спрыяе ўзнаўленню патрыярхальнай сістэмы каштоўнасцяў.

Гэта ж паказвае і аналіз падручнікаў і метадычных матэрыялаў. Напрыклад, у школьных падручніках для малодшых школьнікаў самай распаўсюджанай вядзецца ілюстрацыя дачкі, мамы і бабулі за “жаночай працай” (гатаваннем,

уборкай, вышываннем ці вязаннем). У больш актыўны род дзейнасці (спорт, нарыхтоўка дроў, выразанне па дрэве і гэтак далей) заўсёды ўцягнутыя хлопчыкі і мужчыны. На некаторых ілюстрацыях намалявана сітуацыя, калі хлопчыкі вырашаюць праблему з дапамогай сваіх фізічных асаблівасцяў, а дзяўчынкі інтэлектуальна. У азбуках менавіта мама чытае дзецям кніжкі на ноч, мые іх і гэтак далей. Мужчыны ніколі не выконваюць хатняй працы ці абавязкаў, злучаных з выхаваннем дзяцей.

У дзіцячых садах ёсць выразны палавы падзел па цацках: дзяўчынкам прапануюць лялькі і мяккія цацкі, хлопчыкам – машыны і канструктары. У выпадках, калі дзіця імкнецца гуляць з цацкамі “не свайго” полу, выхавальнікі выклікаюць у яго пачуццё сораму, а часам наўпрост абмяжоўваюць доступ да іх.

Даследаванні стаўлення педагогаў да біялагічнага і сацыяльнага фактараў у фармаванні асобы, высветлілі, што паводле пераважнай большасці, менавіта пол дзіцяці вызначае, пра што з ім гаварыць, што раіць, што дарыць¹². Паводле дадзеных апытання школьнікаў і студэнтаў, 47% асобаў жаночага полу часта чулі ад настаўнікаў фразу «Ты ж дзяўчынка – будучая маці (жонка, гаспадыня)!» пры спробе паводзіць сябе па «мужчынскай» мадэлі паводзін.

Як мы бачым, беларускія педагогі думаюць у катэгорыях традыцыйнай патрыярхальнай мадэлі грамадства і трансклююць яе навучэнцам.

Паводле дадзеных даследаванні, праведзенага сярод беларускіх школьнікаў і студэнтаў у 2009-2010 годзе, з паняццем «гендар» незнаёма большасць з іх. Большасць рэспандэнтаў падтрымліваюць патрыярхальную мадэль узаемаадносін паміж мужчынам і жанчынай, дзе асноўнай роляй жанчыны з’яўляецца «падтрыманне сямейнага агменю і мацярынства». Значная частка апытаных падтрымлівае падзел на «мужчынскія» і «жаночыя» прафесіі, не схільная бачыць жанчын на кіраўнічых пазіцыях у прыватнай і публічнай сферах, лічыць непрымальным для жанчыны ўдзел у палітыцы.

Апытанне паказала, што гендарны фактар з’яўляецца адным з вызначальных пры паступленні ў вышэйшыя і сярэднія ўстановы і пры выбары прафесіі.

¹² Щурко Татьяна, Кузнецова Марина, “Гендерная компетентность в школе: учителя”, Гендерный маршрут, 2012, точка доступа: http://gender-route.org/articles/sex_gender_practice/gendernaya_kompetentnost_v_shkole_uchitelya/

Паводле распрацаванага Міністэрствам адукацыі дапаможніка¹³, які рэкамендуецца для выкарыстання ў школах пры правядзенні гendarнага выхавання¹⁴, галоўнымі крытэрамі гendarнай культуры асобы ў Беларусі з'яўляюцца: «разуменне традыцыйнага для нацыянальнай культуры вобраза мужчыны і жанчыны; уяўленні пра сацыяльна прымальныя якасці хлопчыкаў, юнакоў, мужчын і дзяўчынак, дзяўчын, жанчын; прыняцце сваёй гendarнай ролі і гатовасць да яе выканання». Прычым, зыходнай падставай пола-ролевага падыходу з'яўляецца прызнанне біялагічнага дэтэрмінізму роляў, гэта значыць уяўленне пра «прыроджаныя» мужчынскія і жаночыя асновы¹⁵.

Такім чынам, гendarная адукацыйная палітыка ў Беларусі накіравана, першым чынам, на падтрыманне інстытута сям'і, і пола-ролевага падыходу ў разуменні прызначэння і здольнасцяў мужчын і жанчын. Менавіта такая мадэль трансляецца праз нацыянальную сістэму адукацыі.

Аднак, перадумовы для змены сітуацыі ўжо створаны. За некалькі апошніх гадоў у Беларусі адбылося пэўнае ўдасканаленне заканадаўства, прывядзена яго ў большую адпаведнасць як з нацыянальнымі стандартамі ў галіне гendarнай палітыкі, так і з міжнароднымі нормамаі. Так, з верасня 2011 года ў Беларусі дзейнічае новы Кодэкс пра адукацыю, які гарантуе роўнасць у доступе да адукацыі для ўсіх грамадзян Беларусі, дае магчымасць сумяшчаць атрыманне адукацыі і бацькоўства. У якасці аднаго з найважнейшых складнікаў у сістэме адукацыі ў ім паказана гendarнае выхаванне.

Гendarны аспект выхавання ўключаны ў Праграму бесперапыннага выхавання дзяцей і навучэнцаў у Рэспубліцы Беларусь на 2011-2015 гады¹⁶

¹³ Коновальчик Е.А., Смотрицкая Г.Е. Воспитание гендерной культуры учащихся: пособие для педагогов общеобразовательных учреждений. Мн.: Национальный институт образования, 2008.

¹⁴ Инструктивно-методическое письмо Министерства образования Республики Беларусь «Особенности организации и планирования идеологической и воспитательной работы в учреждениях общего среднего образования в 2011/2012 учебном году.

¹⁵ Соломатина Ирина, «Системный гендерный перекос в Беларуси» или как происходит дискриминация по признаку пола (в отношении женщин), Белорусский центр европейских исследований, 3 декабря 2011, точка доступа: <http://eurocenter.by/studies/sistemnyy-gendernyy-perekos-v-belarusi-ili-kak-proishodit-diskriminaciya-po-priznaku-pola-v>

¹⁶ Щурко Татьяна, Кузнецова Марина, «Гендерная компетентность в школе: учителя», Гендерный маршрут, 2012, точка доступа: http://gender-route.org/articles/sex_gender_practice/gendernaya_kompetentnost_v_shkole_uchitelya/

асобнай часткай. Варта адзначыць, што ў папярэднй Праграме бесперапыннага выхавання дзяцей і навучэнцаў, ў Рэспубліцы Беларусь на 2006-2010 гады рэалізацыя задачы гendarнага выхавання была паказана толькі адным пунктам, які насіў агульны характар, не ўтрымоўваючы пэўных мерапрыемстваў.

Прагрэсіўным аспектам з'яўляецца ўключэнне ў дадзеную Праграму мерапрыемстваў па распрацоўцы і рэалізацыі навучальных праграм факультатыўных заняткаў, накіраваных на фармаванне культуры сямейных адносін, гendarнай культуры навучэнцаў.

Акрамя таго, мерапрыемствы па развіцці сістэмы гendarнай адукацыі ўключаны асобнай часткай у Нацыянальны план дзеянняў па забеспячэнні гendarнай роўнасці ў Рэспубліцы Беларусь на 2011 - 2015 гады.

Такім чынам, у Беларусі створана нарматыўная база, якая дазваляе змяніць падыходы да гendarнага выхавання. Праблема складаецца ў тым, як пачаць ужываць яе на практыцы, як змяніць традыцыйныя ўсталёўкі адукацыйнай сістэмы. Нам уяўляецца, што для гэтага вельмі важная асветніцкая і адукацыйная праца з яе прадстаўнікамі на ўсіх узроўнях ад службоўцаў Міністэрства адукацыі, распрацоўнікаў школьных і ўніверсітэцкіх праграм, да радавых педагогаў.

Не меншую ролю ў фармаванні нарматыўных гendarных мадэляў паводзін адыгрываюць медыі. З аднаго боку, яны адлюстроўваюць рэальнасць і транслююць мадэлі «мужчынскага» і «жаночага», якія існуюць у рэальным жыцці ці ў грамадскай свядомасці. З іншага боку, яны напрост ўплываюць на гэтую свядомасць, трансфармуюць існыя ў ім вобразы і ствараюць новыя, якія потым пачынаюць успрымацца грамадствам як нарматыўныя мадэлі. Такім чынам, яны з'яўляюцца магутным сродкам канструявання рэальнасці – як неўсвядомленага, што адбываецца ў выніку натуральнага развіцця падзей, так і ўсвядомленага, што здзяйсняецца па чыёйсьці волі.

Меды ўносяць істотны ўнёсак у канструяванне гendara. Уяўляючы сабою сацыяльны інстытут, СМІ фармуюць гendarныя ўсталёўкі жанчын і мужчын і прадпісваюць ім вызначаныя гendarныя ролі. Менавіта ў медыйных практыках сацыяльныя адносіны палоў рэпрэзентуюцца найбольш ярка.

Аналіз беларускіх медыяў (СМІ, кіно, рэкламы) паказвае, што ў іх таксама пераважаюць мадэлі, характэрныя для класічнай патрыярхальнай сістэмы.

Гэтак жа, як і ў сістэме адукацыі, жанчынам прадпісваюцца пераважна ролі маці, жонкі, гаспадыні. Аднак у адрозненне ад адукацыі, медыі таксама актыўна рэтрансляюць вобраз жанчыны як аб'екта сэксуальна-візуальнай асалоды для мужчын. Аналіз рэкламы ў друкаваных і анлайн выданнях паказвае, што аголенае ці напаяголенае жаночае цела, жанчыны ў «пікантных» позах, двухсэнсоўныя жарты на тэму жанчын актыўна выкарыстоўваюцца для прыцягнення ўвагі да «мужчынскай» катэгорыі тавараў (аўтамабілі, гадзіннікі, алкаголь, тэхніка). У рэкламе касметыкі, адзення, тавараў, прызначаных для жанчын, жанчыну пераконваюць, што яна павінна, у першую чаргу, адпавядаць вызначаным чаканням мужчыны.

Не так моцна адрозніваюцца і гендарныя мадэлі, што транслуюцца ў журналісцкіх матэрыялах. Конкурсы прыгажосці, якія праводзяцца на нацыянальным узроўні, з'яўляюцца значна больш значнай інфармацыйнай нагодай, чым парламенцкія выбары. Слова «жанчына» ў журналісцкіх матэрыялах, незалежна ад іх кантэксту, часцей за ўсё спалучаецца з паняццямі прыгажосці, пяшчоты, сем'і, клопату, моды, а таксама кулінарыі. Пытанні з «жаночых» сфер журналісты адрасуюць жанчынам-палітыкам, бізнэсмэнам, топ-мэнэджарам. Трэба адзначыць, што жанчыны, якія дасягнулі поспеху ў якіх-небудзь сферах, прадстаўлены на старонках беларускіх СМІ вельмі рэдка і заўсёды - як выключэнне з правіл. Пры гэтым падкрэсліваецца, што поспех дасягнуць «нягледзячы на...» (наяўнасць дзяцей, дагледжаны выгляд, шчаслівае асабістае жыццё, кулінарныя здольнасці).

Сярод экспертаў, да якіх звяртаюцца журналісты, са значным адрывам пераважаюць мужчыны. Цікава, што калі гаворка ідзе пра ўласна гендарную праблематыку, экспертам часцяком уяўляюцца тыя персоны, якія такімі не з'яўляюцца (так, жанчына выступае экспертам, калі з'яўляецца даследніцай або прадстаўніцай жаночай грамадскай арганізацыі, мужчына можа выступаць экспертам толькі таму, што ён мужчына).

Большасць супрацоўнікаў сродкаў масавай інфармацыі, рэкламнай сферы, кінематографа рэтрансляюць патрыярхальныя гендарныя мадэлі і спрыяюць падтрыманню гендарных стэрэатыпаў у чарговых пакаленняў беларусаў.

У апошнія гады ў беларускіх медыях стала з'яўляцца ўсё больш матэрыялаў на гендарную тэматыку адукацыйнага характару, можна знайсці матэрыялы, закліканыя дэканструяваць існуючыя гендарныя стэрэатыпы і сканструяваць новыя нарматыўныя мадэлі. Асабліва актыўна стала асвятляцца тэма сямей-

нага гвалту, трохі менш – раўнапраўнага бацькоўства. У большасці выпадкаў гэта з'яўляецца прамым ці ўскосным вынікам працы некалькіх недзяржаўных арганізацый, якія займаюцца праблемамі гендарнай роўнасці.

Трэба адзначыць, што ў Беларусі тэме канструявання гендарных нормаў і сістэме адукацыі і мас-медыях надаецца недастатковая ўвага. Па нашым меркаванні, у абедзвюх сферах неабходна праводзіць больш даследаванняў і больш інфармацыйных і адукацыйных праграм.

На жаль, як у Нацыянальным плане дзеянняў на 2008-2010 гады, так і ў Плана дзеянняў на 2011-2015 гады мас-медыі хутчэй разумеюцца як орган, які павінен займацца асвятленнем і прасоўваннем дзяржаўнай палітыкі ў сферы гендарнай роўнасці, а не як мэтавы аб'ект яе ўздзеяння.

4. Стандарты жыцця

У рэйтынгу індэксу чалавечага развіцця, складзеным ПРААН у 2013 годзе, Беларусь займае 50-е месца. Паводле гэтага рэйтынгу, пры складанні якога ўлічваюцца ахова здароўя, адукацыя, прыбытак на душу насельніцтва, яна належаць да групы краін з высокім узроўнем чалавечага развіцця¹⁷. Цікава, што паказчык, які ўлічваецца ў тым жа рэйтынгу – «індэкс гендарнай няроўнасці» для краіны не даступны.

Па ацэнках дадзеных на 1 студзеня 2013 года, насельніцтва Беларусі складала 9 мільёнаў 463,3 тысячы чалавек. Пачынаючы з 1994 года колькасць насельніцтва краіны скарачаецца, пры гэтым асноўным фактарам, які ўплывае на сітуацыю, застаецца перавышэнне колькасці памерлых над колькасцю народжаных.

У апошнія гады азначылася тэндэнцыя скарачэння смяротнасці і павелічэння нараджальнасці. Афіцыйныя прагнозы прадказваюць стабілізацыю колькасці насельніцтва краіны (9 310 тысяч чалавек у 2025 годзе). Незалежныя даследнікі паказваюць на тое, што рост нараджальнасці з'яўляецца часовай з'явай (у рэпрадуктыўны ўзрост увайшло пакаленне апошняга «бэбі-буму») і пасля яго скарачэнне колькасці насельніцтва пойдзе яшчэ хутчэй. Адрэз народанасельніцтва Дэпартаменту па эканамічных і сацыяль-

¹⁷ <http://news.tut.by/society/339205.html>

ных пытаннях ААН прагназуе зніжэнне колькасці насельніцтва Беларусі да 8 851 тысяч у 2025 годзе і 7 275 у 2050 годзе. Некаторыя іншыя крыніцы сцвярджаюць, што колькасць насельніцтва краіны стане меней за 7 мільёнаў.

Беларусь – краіна з насельніцтвам, якое старэе. Людзі, старэйшыя за 60 гадоў, складаюць 19,4% ад агульнай колькасці насельніцтва. З іх жанчыны складаюць 65,3%, а мужчыны – 34,7%. У сярэднім жанчыны жывуць на 12 гадоў даўжэй, чым мужчыны (жанчыны – 76,5 гадоў, мужчыны – 64,6 гадоў). Менавіта жанчыны-пенсіянеры з’яўляюцца самай вялікай сацыяльна неабароненай групай насельніцтва ў Беларусі¹⁸.

Беларусь уваходзіць у пяцёрку краін Еўропы з найменшай сярэдняй зароботнай платай. Па дадзеных Нацыянальнага статыстычнага камітэта Рэспублікі Беларусь, сярэднямесячная зароботная плата працаўнікоў Рэспублікі ў студзені 2013 года склала 4 368 023 BYR (506 даляраў ці 383 еўра)¹⁹.

Па дадзеных Беларускага статыстычнага камітэта, 48,4% сваіх прыбыткаў беларусы расходуюць на ежу – гэта вельмі высокі паказчык, які сведчыць пра тое, што праблему беднасці ў Беларусі нельга ігнараваць.

Беларускія жанчыны часцей апыняюцца за рысай беднасці, чым мужчыны, іх узровень прыбыткаў у сярэднім значна ніжэйшы. Гэта тлумачыцца не толькі згаданай вышэй вялікай колькасцю жанчын-пенсіянераў, але і гендарным дысбалансам на рынку працы. З савецкага перыяду захавалася гендарная дыферэнцыяцыя галін эканомікі, што прывяло да відавочнай фемінізацыі галін з нізкім узроўнем аплаты працы.

Вялікая частка жанчын працуе нароўні з мужчынамі і актыўна ўдзельнічае ў фармаванні сямейнага бюджэту. Пры гэтым узнікае праблема «падвойнай нагрузкі», калі жанчына да ці пасля працы змушана фактычна адпрацоўваць яшчэ адзін працоўны дзень, каб забяспечыць побытовыя запатрабаванні сям’і. З’яўляючыся па факце не меншым, а часам і большым «здабытчыкам», чым мужчына, жанчына ўсё адно змушана бясплатна выконваць ва ўласнай сям’і ролю хатняй прыслужніцы, каб адпавядаць існаму ў грамадскай свядомасці стандарту.

У адказах на пытанні сацыялагічных даследаванняў працуючыя жанчыны ў Беларусі адзначаюць, што іх унёсак у хатнюю гаспадарку больш, чым

¹⁸ http://naviny.by/rubrics/society/2012/09/28/ic_news_116_402536/

¹⁹ http://naviny.by/rubrics/society/2012/09/28/ic_news_116_402536/

мужчын, з якімі яны разам жывуць. Гэта розніца прыкметна ўзрастае ў пар з дзецьмі. У Беларусі 53,1% жанчын у парах без дзяцей лічаць, што яны ўносяць большы ўнёсак у хатнюю гаспадарку. У сем'ях з дзецьмі гэты паказчык узрастае да 81,5%.

Усё больш жанчын у параўнанні з мужчынамі, пачынаюць працаваць няпоўны працоўны дзень, паколькі яны жадаюць надаваць больш увагі дзецям. Так, у Беларусі 8,1% жанчын і 8,5% мужчын, якія не маюць дзяцей, працуюць няпоўны дзень. У жанчын, якія маюць дзяцей, гэты паказчык вышэй - 9,7%, у мужчын жа ён істотна ніжэй - 2,5%.

Тое, што ўсе часавыя выдаткі, злучаныя з даглядам за дзецьмі, кладуцца на жанчын, ставіць іх у няроўныя ўмовы з мужчынамі на рынку працы, пагаршае кар'ерныя перспектывы і эканамічнае становішча. У выпадку распаду пары вялікая частка адказнасці (у тым ліку і матэрыяльнай) за ўтрыманне дзяцей пераходзіць да жанчыны.

У Беларусі па стане на 2009 год каля 20% адсоткаў сем'яў няпоўныя, з іх каля 94% - сем'і, у якіх дзеці выхоўваюцца маці, і толькі 6% - сем'і, у якіх дзеці выхоўваюцца бацькам. Гэтыя лічбы азначаюць, што дадзеная група жанчын і мужчын змушана сумяшчаць традыцыйную ролю хатняй гаспадыні (гаспадары) з роляй сацыяльна-актыўнай, злучанай з неабходнасцю атрымання грашовых сродкаў для сябе і дзяцей.

Жанчыны працуюць у меней аплачваных і меней сацыяльна прэстыжных галінах. Яны заняты пераважна ў бюджэтнай сферы эканомікі. Заработная плата яе працаўнікоў складае каля 80% сярэднямесячнай заробтнай платы па краіне і значна ніжэй сярэдняй аплаты працы ў прамысловых галінах.

Галіны, у якіх працуюць пераважна мужчыны, з'яўляюцца больш статутнымі і добра аплачванымі, нават калі гаворка ідзе пра працу, якая не патрабуе высокай кваліфікацыі і адукацыі.

У сферы аховы здароўя працуе каля 80% жанчын, у сферы адукацыі - 81,3%. Больш за 70% жанчын працуюць у галіне культуры і мастацтва, у гандлі і сістэме грамадскага харчавання, а таксама ў іншых невытворчых сферах абслугоўвання. Галоўным чынам гэта галіны бюджэтнай сферы. У іх сярэдняя заробтная плата ў студзені 2013 г. была 3 285 300 BYR (288 еўра).

Пры гэтым мужчыны ў гэтых галінах займаюць, як правіла, кіраўнічыя пазіцыі і атрымліваюць вялікую зарплату. Па дадзеных Белстата, у 2009 годзе

мужчыны ў аб'яднанай сферы аховы здароўя, фізічнай культуры і сацзабеспячэння атрымлівалі на 60% больш, чым жанчыны. У сферы невытворчага абслугоўвання насельніцтва мужчыны атрымліваюць зарплату на 57% вышэй, чым жанчыны.

Незалежныя сацыялагічныя даследаванні, праведзеныя па замове жаночых НДА ў 2007²⁰ і ў сярэдзіне 2009²¹ г.г. паказалі, што нізкі ўзровень прыбытку і складанасці пры працаўладкаванні з'яўляюцца самымі вострымі праблемамі для большасці жыхарак Беларусі.

У найболей складаным становішчы знаходзяцца жанчыны, якія выходзяць непаўналетніх дзяцей, выпускнікі навучальных устаноў, якія не маюць досведу працы, жанчыны перадпенсійнага ўзросту, жанчыны-інваліды, а таксама тыя, хто мае прафесіі, па якіх згодна з існуючым механізмам канкурэнцыі на рынку працы перавага аддаецца мужчынам.

Па афіцыйных дадзеных Белстата, ўзровень беспрацоўя на канец 2012 года склаў 0.6%. У агульнай колькасці беспрацоўных, якія знаходзяцца на ўліку ў органах па працы, занятасці і сацыяльнай абароне, жанчыны складаюць 49%. Аднак, па адзнацы экспертаў, нізкія афіцыйныя лічбы не адлюстроўваюць аб'ектыўную рэальнасць на рынку працы. Па звестках службы GALLUP, да катэгорыі беспрацоўных можна аднесці 24% эканамічна актыўнага насельніцтва. Беларусь не карыстаецца метадыкай Міжнароднай арганізацыі працы, якая прадугледжвае ўлік як афіцыйных беспрацоўных, так і тых, хто знаходзіцца ў пошуках працы. Працэс рэгістрацыі беспрацоўных складаны і патрабуе ад іх удзелу ў «грамадскіх працах», каб атрымаць вельмі невялікую дапамогу. Сярод беспрацоўных ад 15 да 24 гадоў і ад 50 гадоў і старэй істотна пераважаюць жанчыны²².

Няроўнасць на рынку працы наўпрост злучана з традыцыйным падзелам функцый паміж паламі і ўскладанні на жанчыну адказнасці за дзяцей. Гендарная экспертыза Працоўнага кодэкса Беларусі паказала, што шматлікія нормы, якія

²⁰ Социологическое Исследование Лаборатории “НОВАК” «Социальное самочувствие женщин Беларуси» 2007 г.

²¹ Социологическое Исследование Лаборатории “НОВАК” «Положение женщин на рынке труда и проблемы здоровья женщин» 2009 г.

²² Альтернативный отчёт Республики Беларусь по выполнению Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (2009) widm.iatp.by/?download=Shadow%20Report-2010_ru.doc

закліканы забяспечыць ахову мацярынства, з'яўляюцца дыскрымінацыйнымі для жанчын і замянаюць ім у рэалізацыі сваіх правоў на працу²³.

Дыскрымінацыя на рынку працы распаўсюджана вельмі шырока. Жанчына разглядаецца як супрацоўнік, які можа сысці ў адпачынак па нараджэнні дзіцяці і дагляду за ім, на бальнічны, будзе патрабаваць няпоўнага працоўнага дня ці адгулаў для рашэння праблем, злучаных з дзецьмі. Таму працадаўца аддае перавагу мужчыну або прапануе жанчыне меншую аплату.

Даказаць у судзе факт такой дыскрымінацыі практычна немагчыма – у наймальніка заўсёды ёсць магчымасць схваць праўдзівы чыннік адмовы ў прыёме на працу ці прасоўванні па службе, рашэнне пра спыненне працоўных адносін па ініцыятыве наймальніка і г.д.

Ажыццяўляць палітыку роўных магчымасцяў у галіне занятасці павінны адпаведныя дзяржаўныя ўстановы, створаныя імі структуры, нацыянальныя арганізацыі па справах жанчын, прафсаюзы. У Беларусі традыцыйна згадванне пра гендарную палітыку, пра стварэнне роўных умоў для мужчын і жанчын, стварэнне жаночых працоўных месцаў і інш. да цяперашняга часу не знаходзіць адлюстравання ні ў Праграме сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі на 2011-2015 гады, ні ў Праграме дзейнасці ўрада на 2011-2015 гады.

Палітыка роўных правоў і магчымасцяў у галіні занятасці, з улікам гендарнага аспекту, можа ўключаць наступныя меры:

- пераацэньванне жаночай працы (з улікам працы, якая аплачваецца, а таксама працы, якая не аплачваецца);
- шырэйшае прызнанне неабходнасці адрозніваць працу жанчын, якая аплачваецца і не аплачваецца, і разуменне гэтай розніцы;
- прыняцце графікаў і рэжымаў працы, якія ўлічваюць сямейныя абавязкі і прыводзяць да большай гнуткасці;
- прыняцце і ажыццяўленне заканадаўства пра ліквідацыю дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын;

²³ Чистякова И. М., Чуткова И. А., Гендерная экспертиза законодательства, регулирующего трудовые отношения, проект ПРООН «Содействие расширению влияния женщин в республике Беларусь»

- праграмы пазітыўных дзеянняў па перадухіленні існых і ўскосных наступстваў дыскрымінацыі ў мінулым;
- прафесійная падрыхтоўка, арыентацыя і кансультаванне для пашырэння магчымасцяў жанчын па выбары заняткаў;
- інфармацыйныя кампаніі, адмыслова накіраваныя на садзейнічанне больш справядліваму размеркаванню вытворчых і сямейных абавязкаў паміж жанчынамі і мужчынамі;
- дадатковыя меры па інтэграцыі і замацаванні жанчын у нетрадыцыйных для іх галінах занятасці.

5. Гвалт у сям'і

У Беларусі няма абагульненай статыстыкі фактаў гвалту ў сям'і, аднак праблема паддаецца аб'ектыўнаму аналізу. Па-першае, у статыстычнай справаздачнасці Міністэрства ўнутраных спраў вылучаецца група злачынстваў, здзейсненых на глебе рэўнасці, сваркі і іншых побытавых чыннікаў, вывучэнне фабул якіх дазваляе выяўляць выпадкі гвалту ў сям'і. Па-другое, сітуацыю ў сферы сямейных адносін вывучаюць сацыялагічныя службы. Гэтыя крыніцы дазваляюць ацаніць маштабы небяспекі, якой падвяргаюцца жанчыны дома, выявіць чыннікі гэтай трывожнай з'явы.

Па дадзеных Міністэрства ўнутраных спраў, больш за 500 жыхароў Беларусі штогод асуджаюцца за катаванне чальцоў сям'і. Праваахоўнікі тлумачаць так «наўмыснае прычыненне працяглага болю ці пакут спосабамі, якія выклікаюць адмысловыя фізічныя і псіхічныя пакуты пацярпелага, або сістэматычнае збіццё». Яшчэ каля 500 чалавек падвяргаюцца гвалту, спалучанаму з наўмысным прычыненнем целавага пашкоджання ў рознай ступені цяжару. У краіне штогод рэгіструецца каля 400 прычыненняў лёгкага целавага пашкоджання з боку чальцоў сям'і. У 75 % выпадкаў пацярпелымі з'яўляюцца жанчыны, а агрэсарамі - іх мужы ці сужыцелі.

Гэтыя лічбы не адлюстроўваюць рэальнай распаўсюджанасці сямейнага гвалту ў Беларусі. Па словах саміх прадстаўнікоў Міністэрства ўнутраных спраў, факты сямейнага гвалту вельмі рэдка даходзяць да суда, таму большасць з іх і не трапляе ў агульную статыстыку. Зводкі міністэрства штодня

фіксуюць каля 200 паведамленняў пра сямейныя скандалы. У большасці ж выпадкаў пацярпелыя ці сведкі сямейнага гвалту вырашаюць не выклікаць міліцыю.

Па дадзеных статыстычнага даследавання, праведзенага ў рамках Сумеснай Нацыянальнай Інфармацыйнай Кампаніі па супрацьдзеянні хатняму гвалту, толькі каля 47 % пацярпелых ад агрэсіі з боку партнёра жанчын звяртаюцца за дапамогай у органы аховы правапарадку, да псіхолагаў, да сваякоў ці сяброў.

Вынікі працы сацыёлагаў дазваляюць прыкладна ўявіць рэальныя маштабы распаўсюджанасці хатняга гвалту ў Беларусі:

- чатыры з пяці жыхарак Беларусі ва ўзросце 18-60 гадоў падвяргаюцца псіхалагічнаму гвалту ў сям'і;
- кожная чацвёртая апытаная калі-небудзь падвяргалася ў сям'і фізічнаму гвалту;
- 13.1 % рэгулярна церпяць сэксуальны гвалт з боку свайго мужа ці сталага партнёра;
- 9,5% жанчын падвяргаліся фізічнаму гвалту з боку мужа ці партнёра падчас цяжарнасці;
- 22.4% жанчын церпяць эканамічны гвалт.

Барацьба з сямейным гвалтам павінна весціся на некалькіх узроўнях:

- праца непасрэдна з праблемнымі сем'ямі – аказанне дапамогі ахвярам сямейнага гвалту (гарачыя лініі, крызісныя цэнтры, шэлтэры);
- праца з патэнцыйнымі гвалтаўнікамі (кансультаванне псіхолага);
- праца з дзецьмі, у сем'ях якіх адбываецца хатні гвалт;
- інфармацыйная праца з грамадзянамі – інфармацыйныя кампаніі, накіраваныя на прадухіленне сямейнага гвалту;
- адукацыйныя праграмы;
- заканадаўчы ўзровень – прыняцце і рэалізацыя нарматыўных актаў, закліканых прадухіліць сямейны гвалт.

Публічна пра гвалт у сям'і як пра сацыяльную праблему ў Беларусі загаварылі не так даўно. У 1993 году па ініцыятыве жаночых грамадскіх арганізацый у друку з'явіліся першыя публікацыі, прысвечаныя гэтай праблеме. З 2001 па 2003 год Беларусь была ўключана ў Рэгіянальную інфармацыйную кампанію ў абарону права жанчын жыць без гвалту, арганізаваную UNIFEM на тэрыторыі 8 краін СНД і Літвы. У рамках кампаніі праходзілі міжнародныя працоўныя сустрэчы і канферэнцыі, на якіх абмяркоўваліся прававыя механізмы па выкараненні гвалту.

Беларусь узяла на сябе абавязак падрыхтаваць законапраект пра хатні гвалт. У 2004 году ў Палату прадстаўнікоў быў унесены праект закона «Пра папярэджанне і спыненні гвалту ў сям'і», накіраваны на выяўленне і спыненне гвалту ў сям'і і арганізацыю працы з сям'ёй.

У працы па прадухіленні хатняга гвалту ў Беларусі ўдзельнічаюць некалькі беларускіх недзяржаўных арганізацый, а таксама дзяржаўныя сацыяльныя службы. Вельмі актыўны ў гэтай сферы Фонд ААН па народанасельніцтве (ЮНФПА). Дзякуючы іх сумесным высілкам, у краіне штогод праводзяцца маштабныя інфармацыйныя кампаніі супраць сямейнага гвалту. Створаны гарачыя лініі для ахвар гвалту, на базе тэрытарыяльных цэнтраў сацыяльнага абслугоўвання насельніцтва адкрываюцца «крызісныя пакоі» для аказання дапамогі пацярпелым.

У той жа час, у Беларусі не хапае шэлтэраў і крызісных цэнтраў, дзе жанчыны, якія падвяргаюцца сямейнаму гвалту, маглі б пражываць некаторы час, каб пазбавіцца ад гвалтаўніка. Практычна не арганізавана псіхалагічная праца з мужчынамі - патэнцыйнымі агрэсарамі.

Самыя вялікія перашкоды для эфектыўнай барацьбы з сямейным гвалтам эксперты адзначаюць на заканадаўчым узроўні. Міжнародныя дакументы, якія ўжываюцца на тэрыторыі Беларусі, маюць дэкларатывы характар. Нормы Крымінальнага кодэкса і Кодэкса Рэспублікі Беларусь пра адміністрацыйныя правапарушэнні накіраваны не на папярэджанне, а на ліквідацыю наступстваў, які здарыўся, і пачынаюць дзейнічаць пасля факту здзяйснення гвалту. Беларуская дзяржава не мае права ўмешвацца ў прыватнае жыццё да факту здзяйснення гвалту на этапе яго прадухілення.

Барацьба з сямейным гвалтам заяўлена ў якасці аднаго з прыярытэтаў Нацыянальнага плану дзеянняў па забеспячэнні гendarнай роўнасці ў Рэспубліцы Беларусь на 2011-2015 гады. Міністэрства ўнутраных спраў

Беларусі распрацавала адмысловую праграму па прадухіленні сямейнага гвалту.

Прадухіленню сямейнага гвалту прысвечаны асобная частка Нацыянальнай гендарнай платформы – альтэрнатыўнай праграмы па дасягненні гендарнай роўнасці, створанай палітычнымі партыямі і недзяржаўнымі арганізацыямі.

Стваральнікі ўсіх гэтых дакументаў сыходзяцца ў тым, што ў Беларусі трэба ўзмацніць жорсткасць адказнасці за гвалт, здзейснены над чальцамі сям'і, і забяспечыць эфектыўную сістэму абароны пацярпелых (напрыклад, увесці ахоўныя ордары).

Для гэтага неабходна прыняць закон «Пра супрацьдзеянне хатняму гвалту». Канцэпцыя гэтага закона была ўпершыню распрацавана яшчэ ў 2004 годзе. Аднак дэпутаты нацыянальнага парламента неаднаразова адмаўляліся ад ідэі яго прыняцця, заяўляючы, што ў гэтым няма неабходнасці.

Паводле чацвёртага Нацыянальнага плану дзеянняў па забеспячэнні гендарнай роўнасці, плануецца толькі «прапрацоўка мэтазгоднасці» прыняцця гэтага закона, і «пры неабходнасці» яго распрацоўка ў 2013 - 2014 гадах. Міністэрства працы і сацыяльнай абароны абяцае ўнесці праект Закона ў наступны Нацыянальны план дзеянняў па забеспячэнні гендарнай роўнасці. З улікам таго, што пачаць дзейнічаць гэты план павінен у 2015 годзе, у хуткім часе змены сітуацыі чакаць не даводзіцца.

Адмысловая ўвага праблемам хатняга гвалту будзе нададзена ў Беларусі ў найбліжэйшыя тры гады. Гэта звязана з тым, што ў краіне стартвалі праекты міжнароднай тэхнічнай дапамогі па прадухіленні хатняга гвалту. Іх выканаўцамі будуць Міністэрства ўнутраных спраў і Міністэрства працы і сацыяльнай абароны. На праекты вылучана больш за 2 мільёнаў даляраў. Асноўныя донары праектаў - Траставы фонд ААН «Спыніць гвалт у стаўленні да жанчын» і Шведскае міжнароднае агенцтва развіцця (SIDA). У рамках гэтых праектаў усе дзяржаўныя і недзяржаўныя структуры павінны працаваць разам для дапамогі людзям, пацярпелым ад хатняга гвалту.

6. Забеспячэнне прававой базы ў галіне гendarнай роўнасці

У Артыкуле 22 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь гаворыцца, што ўсе грамадзяне роўныя перад законам і маюць права без усякай дыскрымінацыі на роўную абарону правоў і законных інтарэсаў. Аднак асноўны Закон не ўтрымоўвае нормаў, якія забараняюць дыскрымінацыю па прыкмеце полу, ці пэўнай нормы пра роўнасць паміж мужчынамі і жанчынамі.

Тым не менш, агульны прынцып роўнасці замацаваны ў такіх заканадаўчых актах, як Кодэкс пра шлюб і сям'ю, Крымінальны Кодэкс, Грамадзянскі Кодэкс, Працоўны Кодэкс і Закон «Пра парадак і ўмовы утрымання асоб пад вартай». Гэтыя заканадаўчыя акты ў адпаведных сферах забараняюць дыскрымінацыю па прыкмеце полу і па іншых падставах.

Беларусь прызнае прыярытэт агульнапрызнаных прынцыпаў міжнароднага права і забяспечвае адпаведнасць ім заканадаўства (Артыкул 8 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь). Рэспублікай Беларусь ратыфікаваны і падпісаны шэраг міжнародных дакументаў у сферы забеспячэння гendarнай роўнасці пра пераадоленне дыскрымінацыі па прыкмеце полу: Канвенцыя ААН пра ліквідацыю ўсіх формаў дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын, рэзалюцыі сусветных канферэнцый па становішчы жанчын, у тым ліку Пекінская дэкларацыя і Платформа дзеянняў Чацвёртай сусветнай канферэнцыі.

Пастановай Рады Міністраў №1101 ад 16 жніўня 2011 года быў зацверджаны Нацыянальны план дзеянняў па забеспячэнні гendarнай роўнасці на 2011-2015 гады. Гэта ўжо чацвёрты праграмны дакумент, накіраваны на забеспячэнне раўнапраўя палоў. Дакумент абвясчае, што ў аснове рэалізацыі гendarнай палітыкі Беларусі ляжаць агульнапрызнаныя міжнародныя нормы, зафіксаваныя ва ўсеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, Канвенцыі пра палітычныя правы жанчын, Канвенцыі пра ліквідацыю ўсіх формаў дыскрымінацыі ў стаўленні да жанчын, Платформе дзеянняў Чацвёртай Сусветнай канферэнцыі па становішчы жанчын, Дэкларацыі тысячагоддзя, іншых дакументах.

Мэта нацыянальнага плану – каардынацыя дзеянняў рэспубліканскіх органаў дзяржкіравання, мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў, грамадскіх арганізацый, накіраваных на недапушчэнне праяў дыскрымінацыі

па прыкмеце полу і забеспячэнне роўных умоў для мужчын і жанчын ва ўсіх сферах жыцця.

Сярод задач гэтага дакумента садзейнічанне дасягненню парытэтнага прадстаўніцтва мужчын і жанчын на ўсіх узроўнях кіравання; укараненне гендарных ведаў у сістэму адукацыі; фармаванне ў грамадскай свядомасці неабходнасці сацыяльнай роўнасці мужчын і жанчын ва ўсіх сферах грамадскага жыцця; умацаванне рэпрадуктыўнага здароўя мужчын, жанчын і падлеткаў для забеспячэння нармальнага ўзнаўлення насельніцтва і падвышэння якасці жыцця.

Адмысловая ўвага нададзена ўмацаванню інстытута сям'і і сямейна-шлюбных адносін, прапагандзе каштоўнасцяў шлюбу і сям'і, дасягненню гендарнай роўнасці ў сямейных адносінах, у тым ліку ўцягванню мужчын у сферу хатняй працы і працэс выхавання дзяцей.

Важным з'яўляецца садзейнічанне дасягненню гендарнай роўнасці ў эканамічнай сферы, далейшае развіццё прадпрымальніцтва сярод жанчын, падвышэнне канкурэнтаздольнасці жанчын на рынку працы. Акцэнт зроблены на трансфармацыі грамадскай свядомасці, выкараненні гендарных стэрэатыпаў, злучаных з ідэяй перавагі і дамінаванні аднаго полу над другім.

Варта адзначыць, што тры папярэдніх Нацыянальных планы не былі рэалізаваны ў поўнай меры, і асноўная частка абавязанняў перацякае з першага Плану да цяперашняга (чацвёртага). Гэта значыць, урад прызнае важнасць і актуальнасць праблем гендарнай роўнасці ўжо з 2001 года. Так, Нацыянальным планам на 2001-2005 гады была прадугледжана распрацоўка праекта Закона «Пра гендарную роўнасць». Але Закон так і не прыняты да цяперашняга часу, бо яшчэ не быў унесены ў парламент. Больш таго, у апошнім Нацыянальным плане запланавана нават не распрацоўка і ўнясенне гэтага законапраекта на разгляд парламента, а ўсяго толькі прапрацоўка пытання пра мэтазгоднасць яго прыняцця. Такая ж сітуацыя і з праектам закона пра прадухіленне хатняга гвалту.

Па ініцыятыве грамадскага аб'яднання «Незалежны жаночы рух» быў праведзены маніторынг выканання двух апошніх Нацыянальных планаў. У гэту дзейнасць былі ўключаны эксперты, прадстаўнікі жаночых грамадскіх аб'яднанняў і дзяржаўных структур. Маніторынг паказаў, што пастаўленыя мэты Нацыянальных планаў не былі дасягнуты. Эксперты адзначылі адсутнасць мэтавага фінансавання і нізкі прыярытэт Нацыянальнага плану для

дзяржаўных устаноў, адсутнасць выразных механізмаў і індыкатараў яго выканання, а таксама патэрналісцкі падыход, закладзены ў канцэпцыі самага плану. Маніторынг выявіў адсутнасць галоснасці па выкананні гадавых справаздач і працоўных планаў. Нацыянальны план дзеянняў па забеспячэнні гендарнай роўнасці пакуль застаецца чыста фармальным дакументам, які не аказвае рэальнага ўплыву на жыццё грамадства.

Заклучэнне

Такім чынам, нягледзячы на высокі ўзровень адукацыі і кваліфікацыі жанчын у Беларусі, іх актыўны ўдзел ў эканамічным жыцці, яны маюць вельмі абмежаваны доступ да прыняцця рашэнняў – на ўсіх узроўнях і ва ўсіх сферах. Гэта спрыяе захаванню гендарнага дысбалансу ў шматлікіх галінах – занятасць, сацыяльная абароненасць, эканамічнае развіццё, становішча ў сям’і і г.д.

З аднаго боку, гэта звязана з палітычнай сітуацыяй у краіне ў цэлым, з прыгнечаннем любой грамадзянскай ці палітычнай актыўнасці, з нізкім узроўнем палітычнай культуры, са спецыфікай медыя-рынка, са слабым развіццём грамадзянскага грамадства.

З іншага боку, большасць палітычных партый і рухаў, якія прэтэндуюць на тое, каб уяўляць альтэрнатыву існаму рэжыму, таксама далёкія ад разумення прыцыпаў гендарнай роўнасці – у сваіх унутраных структурах, у палітычных праграмах, у камунікацыях з жаночай часткай электарата.

Вельмі характэрным для Беларусі з’яўляецца разгляд гендара выключна ў «жаночым» фокусе. Практычна ўся праца ў гэтай сферы сканцэнтравана на барацьбе за правы жанчын у тых ці іншых сферах, на рашэнні тых ці іншых «жаночых» праблем. Пры гэтым большасць актараў у гэтай сферы (дзяржаўныя структуры, палітычныя партыі, НГО, медыя) застаюцца ў старой патрыярхальнай парадыме. Ім не хапае комплекснага погляду на тэму гендара, разумення, што гаворка ідзе пра ўзаемадзеянне палюў і сістэме функцыянавання грамадства ў цэлым.

Такім чынам, адбываецца падмена паняццяў і замест прыцыповай змены структуры адносін у грамадстве, мэтай ставіцца паляпшэнне ўмоў існавання жанчын у існай сістэме.

Асобна трэба адзначыць, што паняцце гендар у Беларусі існуе выключна ў дуальнай сістэме «мужчынскае-жаночае». Тэмы альтэрнатыўных гендарных ідэнтычнасцяў, праблемы ЛГБТ+ грамадзян практычна выключаны з абмеркавання гендарных праблем на ўсіх узроўнях.

На дадзеным этапе ў Беларусі неабходна правядзенне ўзгодненай палітыкі, накіраванай на прадухіленне гендарнай дыскрымінацыі і развіццё ідэй гендарнай роўнасці і рэалізацыя наступных стратэгий:

- распрацоўка і рэалізацыя комплекснага плану мерапрыемстваў па падтрымцы раўнапраўнага бацькоўства: змены ў сямейным і працоўным заканадаўстве, праца з сістэмамі адукацыі і аховы здароўя, інфармацыйная праца з грамадзянамі;
- прыняцце закона пра «Пра супрацьдзеянне хатняму гвалту» і яго паўнаважасная рэалізацыя на ўсіх узроўнях;
- прадухіленне гендарнай дыскрымінацыі на рынку працы праз забеспячэнне адэкватных пазіцый і роўнай аплаты за працу;
- даследаванне рынку працы і таго, як выконваюцца адпаведныя заканадаўчыя нормы, праца з дзяржаўнымі органамі, адказнымі за кантроль у гэтай сферы, актыўнае прыцягненне прафсаюзаў, асветніцкая праца з наймальнікамі, развіццё магчымасцяў самазанятасці жанчын, падтрымка індывідуальнага і малога бізнэсу, адукацыйныя і кансультацыйныя праграмы;
- гендарная адукацыя, распрацоўка і ўкараненне адукацыйных праграм па гендарнай роўнасці для дзіцячых адукацыйных устаноў, сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў. Праграмы для супрацоўнікаў дзяржаўных ведамстваў (сістэма адукацыі, аховы здароўя, суды, праваахоўныя органы, органы мясцовай улады і г.д.);
- актывізацыя ўдзелу жанчын у грамадска-палітычным жыцці. Актыўная праца з палітычнымі партыямі і арганізацыямі: падвышэнне гендарнай адчувальнасці, падвышэнне ўцягнутасці жанчын, забеспячэнне роўнага доступу да ўзроўня прыняцця рашэнняў;
- актуалізацыя тэмы ЛГБТ+ супольнасці, асветніцкая і інфармацыйная праца;
- інфармацыйныя кампаніі з мэтай папулярызацыі ў грамадстве прынцыпаў гендарнай роўнасці;
- выкарыстанне механізмаў па барацьбе з распаўсюдам інфармацыі, якая прапагандуе гендарную дыскрымінацыю у сродках масавай інфармацыі і рэкламе. Адукацыйная праца з журналістамі;
- асветніцкая дзейнасць і дапамога па адстойванні грамадзянамі Беларусі сваіх правоў і свабод.